

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (XXXV, 2015)

CONSTANTIN C. PETOLESCU*

Anul precedent (2015) se caracterizează printr-o literatură epigrafică abundentă, precum și prin publicarea unui număr apreciabil de inscripții noi sau revizuite¹. Acestea sunt menite a-și aduce contribuția la continuarea culegerii de inscripții antice din România². Astfel, trei savanți colegi – prof. Alexandru Avram (Université du Maine), dr. Maria Bărbulescu și dr. Livia Buzoianu (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța) – au pregătit un *supplementum* la volumul cu inscripțiile tomitane, care sperăm să vadă lumina tiparului în anul 2017. Pe de altă parte, colegii napocensi, prof. Ioan Piso și prof. Radu Ardevan, lucrează intens la *corpus*-ul cu inscripțiile din Dacia Porolissensis, plănuind să apară în trei fascicule; rodul acestei munci de identificare a tuturor epigrafelor, oricât de exigue la prima vedere, ne apare în diferite publicații epigrafice, consemnate anual și în cronica noastră. Având în vedere iminența apariției acestor contribuții majore, unele dintre inscripțiile publicate în cursul anului 2015 (de la Tomis sau din Dacia Porolissensis) vor fi doar menționate la bibliografia epigrafică³.

Dintre aparițiile importante ale acestui an, menționăm apariția ultimului volum din seria *Inscripțiile din Scythia Minor* (vol. IV; v. *infra*, nr. 1872). Mai consemnăm apariția a două importante publicații epigrafice externe: în primul rând, *L'Année épigraphique* pe anul 2013 (inscripțiile din Dacia sunt cuprinse între numerele 1271–1317, iar cele din sectorul dobrogean al Moesiei Inferioare între nr. 1339–1346; cele mai multe dintre notițe au fost întocmite de Ioan Piso și Constantin C. Petolescu); în continuare, amintim apariția volumului pe anul 2015 din *Bulletin épigraphique* (notele nr. 450–551, referitoare la zona pontică, au fost redactate de Alexandru Avram).

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: ccpetolescu@yahoo.fr.

¹ Autorul este recunoscător colegilor: dr. Livia Buzoianu (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța), prof. dr. Alexandru Avram (Université du Maine), prof. dr. Ioan Piso și prof. dr. Radu Ardevan (Universitatea din Cluj-Napoca), pentru ajutorul oferit pentru ca această cronică să fie cât mai completă (prin publicații inaccesibile și extrase, multe în format electronic).

² Inscriptiile adăugate la seria *IDR* au fost strânse de autorul acestei cronici într-o culegere provizorie, *Inscripții Latine din Dacia*, 2 vol., 2005 și 2016.

³ Volumele cuprinzând culegeri de studii vor fi citate cu titlul întreg numai la prima prezentare; la citirile următoare, vor fi redactate prescurtat, însoțite de trimiterea „v. *supra*, nr.”.

A) DACIA

(nr. 1807–1871)

Bibliografie – Generalități

(nr. 1807–1849)

1807. Dorel Bondoc, *Edificiul termal (balneum) al legiunii VII Claudia de la Cioroiu Nou – The Bath House (balneum) of legio VII Claudia from Cioroiu Nou*, Craiova, 2015 (v. *infra*, nr. 1850–1852).

*

1808. Radu Ardevan, *Über ein römisches Weihdenkmal von Gherla (Dakien)*, în *Studia Classica Serdicensia*, IV. *In honour of Prof. Boris Gerov (1903–1991)*, Sofia, 2015, p. 123–130 (v. *infra*, nr. 1869).

1809. Radu Ardevan, *On the size of collegia and associations in Roman Dacia*, în Sorin Cociș, Vlad Andrei Lăzărescu, Monica Gui, Dan Augustin Deac (eds.), *Ad finem Imperii Romani. Studies in honour of Coriolan H. Opreanu*, Cluj-Napoca, 2015, p. 65–70.

1810. Radu Ardevan, *Il fenomeno dell'interpretatio Romana nelle province romane danubiane*, în Livio Zerbini (ed.), *Culti e religiosità nelle province danubiane*. Atti del II Convegno Internazionale, Ferrara, 20–22 Novembre 2013, Bologna, 2015, p. 21–37.

1811. Radu Ardevan, Sorin Cociș, *Drei weitere goldene Motivplättchen aus Dakien*, în Vladimir Iliescu, Decebal Nedu, Andreea-Raluca Barboș (eds.), *Graecia, Roma, Barbaricum. In memoriam Vasile Lica*, Galați, 2014, p. 315–327.

Trei foițe de aur, aflate într-o colecție particulară din Cluj; fotografiate și desenate în anul 1994 de Adela Paki († 2008); acum dispărute (v. *infra*, nr. 1853–1854). Două dintre ele poartă inscripție. Alte foițe: v. *infra*, nr. 1820. Proveniența necunoscută; poate, totuși, de la Germisara?

1812. Ricardo Bertolazzi, *Notes on the Cults of National Numeri Stationed in the Danubian Provinces*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 183–206.

1813. Gică Băeștean, *Argumente pentru continuarea celui de-al doilea război dintre romani și daci după anul 106*, BHAUT 14, 2012, p. 87–96. (vezi și nr. următor).

1814. Gică Băeștean, *Începuturile provinciei Dacia și prima diplomă de la Porolissum*, Sargetia S.N. 6 (42), 2015, p. 193–197 (vezi și nr. anterior).

Discuția pornește de la diploma CIL, XVI, 160 = IDR, I, 1, datată, în aceste două surse citate, la 11 august 106. La această dată are loc un simplu eveniment: împăratul acordă militarilor unei trupe auxiliare cetățenia, când încă slujeau sub drapel: *peditibus et equitibus qui militant in cohorte I Brittonum milliaria Ulpia torquata p(ia) f(ideli) c(ivium) R(omanorum)* (trupa era *equitata*), pentru credința și vitejia dovedite în luptă: *pie et fideliter expeditione Dacica functis ante emerita stipendia civitatem Romanam dedit a(nte) d(iem) III Idus Aug(ustas) Darnithithi L(ucio) Minicio Natale (et) Q(uinto) Silvano Graniano co(n)s(ulibus)*; se vede că împăratul a întâlnit trupa (probabil și alte trupe, care poartă în diplomele din 109 și 110 indicația *c. R.*) la *Darnithitum*, acordând în masă militarilor ei cetățenia romană, în ziua de 11 august 106. Acesta era evenimentul important

din viața posesorului acestei diplome; lăsarea la vatră (*honesta missio*) a intervenit mai târziu, pe măsură ce fiecărui contingent îi venea rândul; de reținut că decretul imperial (*constitutio*), din care s-a extras *tabella honestae missionis* care face obiectul acestei discuții, nici nu poartă ca datare luna și ziua, ci doar anul (110: *trib. pot XIII*).

De altfel, explicația editorului IDR, I (I.I. Russu) este clară: „Datarea prezintă două elemente discordante: împăratul are *tribunicia potestas* din anul 110, dar consulii sunt *suffecti* din anul 106; cifra XIII nu trebuie înțeleasă ca o eroare de incizare (a gravurului la Roma), ci ca un indiciu că diploma a fost eliberată numai în anul 110” etc.; prin urmare, cei eliberați în 110 (înscriși în *constitutio* din acest an) fuseseră înrolați prin anul 85–86. Critica arheologului G. Băeștean la adresa unui mare epigrafist (I.I. Russu) și a tratatului de *Istoria Românilor* (vol. II) este o băiguială inutilă (presărată cu inabilități de latină)⁴.

Îndoielile autorului citat în legătură cu sfârșitul războiului dacic sunt nejustificate; *Fasti Ostienses: edendos, illustrandos, restituendos* (vezi ediția L. Vidman, Praga, 1982, p. 446–447) arată că, în anul 106, capul regelui Decebal a fost trimis la Roma și expus [*in sca]lis Gemoni[is]*.

1815. Eugenia Beu-Dachin, Cristian Aurel Roman, Luca-Paul Pupeză, *Aurelius Annianus, procurator în Napoca*, *EphemNap* 25, 2015, p. 147–165 (v. *infra*, nr. 1864).

1816. Doina Benea, *Aspekte der Wirtschaftsbeziehungen zwischen Moesia Inferior und Dakien*, *BHAUT* 14, 2012, p. 25–36.

1817. Doina Benea, *Militärische und politische Massnahmen während der Herrschaft des Kaisers Hadrian im sud-westen der Provinz Dakien*, în Agnieszka Tomas (ed.), *Ad fines Imperii Romani. Studia Thaddaeo Sarnowski septuagenario ab amicis, collegis discipulisque dedicata*, Varșovia, 2015, p. 93–104.

1818. Doina Benea, *Câteva observații privind administrarea podului roman de la Drobeta*, *Pontica* 48–49, 2015–2016, p. 439–458 (încercare de reabilitare a inscripției CIL, III, 90*; între false); vezi numărul anterior.

1819. Anthony Richard Birley, *Two Governors of Dacia Superior and Britain*, în V. Iliescu, D. Nedu, A.-R. Barboș (eds.), *Graecia, Roma, Barbaricum ...* (v. *supra*, nr. 1811), p. 241–259; este vorba despre *Cn. Minicius Faustinus Sex. Iulius Severus*, primul guvernator al provinciei Dacia Superior, 119/120–126 (vezi I. Piso, *Fasti provinciae Daciae. Die senatorischen Amtsträger*, Bonn, 1993, p. 42–46) și *M. Staius Priscus Licinius Italicus*, care a guvernat aceeași provincie între 156/157–158 (vezi I. Piso, *Fasti provinciae Daciae...*, p. 66–73).

1820. Carmen Ciongradi, *Goldene und Silberne Votivbleche aus dem römischen Dakien*, *ActaMN* 50/I, 2013, p. 125–156 (vezi catalogul, p. 141–146; foto, desene). Alte foițe: v. *supra*, nr. 1811.

1821. George Cupcea, *Careers in the guard of the Dacian Governor*, *Dacia N.S.* 59, 2015, p. 49–65 (studiu urmat de o prezentare prosopografică).

⁴ Autorul notei ar fi trebuit să arate că alți istorici (epigrafiști) au explicat corect datarea diplomei.

1822. Dan Augustin Deac, *Graffiti aus Dacia Porolissensis (I)*, în S. Cociș, V.A. Lăzărescu, M. Gui, D.A. Deac (eds.), *Ad finem Imperii Romani ...* (v. *supra*, nr. 1809), p. 101–106 (*non vidi*).

1823. Dan Dana, «*Orientaux*» en Dacie romaine. Réédition d'une dédicace grecque d'Arcobara/Ilișua (SEG LVII 683 = AÉ, 2006, 1131), *Classica et Christiana* 9, 1, 2014, p. 85–95 (v. *infra*, nr. 1865).

1824. Dan Dana, «*Bonjour, madame !* » sur le couvercle d'un miroir : nouvelle inscription grecque d'Ilișua sur instrumentum, *Revista Bistriței* 29, 2015, p. 113–122 (v. *infra*, nr. 1866).

1825. Dan Dana, Cecilia Ricci, *I culti dei militari traci nelle province danubiane (ad eccezione della Mesia Inferiore)*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 99–129 (în catalogul epigrafic anexat acestui studiu se menționează câteva inscripții din Dacia).

1826. Dan Dana, Corneliu Gaiu, *Alte noutăți epigrafice de la Ilișua: o tessera militară și litere de metal descoperite în castrul auxiliar*, *Revista Bistriței* 28, 2014, p. 153–162; mențiune: ILD, II, 1037 (v. *infra*, nr. 1867–1868).

1827. Dan Dana, Sorin Nemeti, *Ptolémée et la toponymie de la Dacie*, *Classica et Christiana* 9, 1, 2014, p. 97–114. De reținut în special notele despre Potaissa, Porolissum și Zarmizegethousa, unde se fac referiri și la sursele epigrafice.

1828. Monica Dragostin, *Epigraphic Forgeries in Transylvania (15–18 Centuries) (I)*, *SCIVA* 66, 1–2, 2015, p. 101–122 (despre falsurile epigrafice, contextul realizării lor).

1829. Ana Cristina Hamat, *Bijuterii cu inscripție din provincia romană Dacia. I. Pietre gravate*, *BHAUT* 14, 2012, p. 113–139.

1830. George Dan Hânceanu, *Vase dacice și de import cu semne și inscripții din siturile secolelor II–III p.Chr., descoperite în județul Neamț*, în Bogdan Ciupercă (ed.), *Arheologia mileniului I p.Chr., IV. Nomazi și autohtoni în mileniul I p. Chr.*, Brăila, 2015, p. 57–117.

1831. Florian Matei-Popescu, *Note epigrafice (VI)*, *SCIVA* 66, 3–4, 2015, p. 295–305.

Primele trei inscripții (din Dacia) sunt deja prezentate în ILD, II, nr. 841, 842 și 923; cea de-a patra, greacă, este acum cuprinsă în ISM, VI, 515, volum ce urmează să apară.

1832. György Németh, *Neueste Ergebnisse der Magieforschung in Dacien*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 393–400.

Autorul are în vedere cărămida cu inscripție cursivă de la Gornea (= IDR, III/1, 30 = AÉ, 1981, 721 și 1982, 836), foițele de plumb cu inscripție de la Apulum (G.V. Bounegru, Gy. Németh, *Cursing the nomen*, *ZPE* 184, 2013, p. 238–242 = ILD, II, 937; altă piesă: V. Moga, *Considerații asupra unor artefacte arheologice recuperate*, *Patrimonium*

Apulense 7–8, 2008, p. 87) și Ulpia Traiana Sarmizegetusa (inedită), precum și foița de aur de la Dierna (IDR, III/1, 43).

1833. Atalia Onițiu, *Comportamentul funerar al decurionilor și libertților din provinciile Dacia și Moesia Superior. Studiu comparativ*, BHAUT 14, 2012, p. 57–73.

1834. Coriolan Horațiu Opreanu, *A detachment of the legio VII Gemina Felix at Porolissum. When and why?*, Dacia N.S. 59, 2015, p. 299–310 (nouă încercare de datare).

1835. Fritz Mitthof, *Arrius Antoninus und Helvius Pertinax. Beobachtungen zur Ziegelinschrift IDR II 391 aus Romula-Malva*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. supra, nr. 1810), p. 671–682.

Nouă propunere de lectură (p. 673–675), anume: "Ἀρριος Ἀντωνίνος / ὑπατικὸς Δακῶν / καὶ ὑπατικὸς Δαλματῶν / Ἐλοίου Περτένακι τῷ τιμ(ιοτάτῳ) (χαίρειν κτλ.).

Literele τιμ din r. 5 au puncte dedesubt.

Traducere: „Arrius Antoninus, *consularis* al dacilor (= locuitorilor din provinciile dacice) și *consularis* al dalmaților (= locuitorilor din provincia Dalmatia) către Helvius Pertinax cel prea onorat (salutare etc.)”.

1836. Constantin C. Petolescu, *Le limes daco-mésique dans la zone des Portes de Fer de Trajan à Marc Aurèle*, BHAUT 14, 2012, p. 17–24. Discuție privind prezența a două trupe pe malul dacic: *cohors III Campestris* (la Drobeta) și *cohors V Gallorum* (la Pojejena); pentru trupa de galli, vezi noi observații în comentariul diplomei din 24 noiembrie 124 (ILD, II, 817, p. 44–45).

1837. Constantin C. Petolescu, *Clodius Gallus, procurator Daciae Porolissensis*, SCIVA 66, 1–2, 2015, p. 97–100; ILD, II, 823.

Personajul este cunoscut dintr-o nouă diplomă militară (W. Eck, A. Pangerl, *Zwei neue Diplome für die Truppen von Dacia superior und Dacia Porolissensis*, ZPE 191, 2014, p. 272–277) din 6 octombrie 142; editorii îl identifică cu *Clof* - - -] dintr-un fragment de diplomă de la Buciumi (RMD, II, 128). El mai poate fi identificat cu un ofițer (*tribunus*) care apare într-o diplomă din 8 aprilie 133, acordată *equitib(us) qui inter singular(es) militaver(unt) quibus praeest Clodius Gallus* (RMD, III, 158 = AÉ, 1994, 1519; vezi și altă diplomă fragmentară: N. Mugnai, *Equites singulares Augusti: Un nuovo diploma militare del regno di Adriano*, ZPE 176, 2011, p. 262–266 = AÉ, 2011, 1104).

1838. Constantin C. Petolescu, *Notes prosopographiques (VIII)*, Dacia N.S. 59, 2015, p. 363–370.

1839. Constantin C. Petolescu, *L'apparition des Goths dans l'espace nord-pontique et les préliminaires du bellum Scythicum*, în Bogdan Ciupercă (ed.), *Arheologia mileniului I p. Chr.*, IV. *Nomazi și autohtoni în mileniul I p. Chr.*, Brăila, 2015, p. 49–55. Din incompetența editorilor, inscripțiile grecești sunt un dezastru tipografic (N.B.: autorul le-a pus la dispoziție fonturile grecești).

1840. Ioan Piso, *Les listes de centurions de Potaissa et la participation des légions daciques à la guerre parthique de Caracalla*, în A. Tomas (ed.), *Ad fines Imperii Romani* (v. supra, nr. 1817), Varșovia, 2015, p. 81–91. Vezi ILD, 944–945.

1841. Ioan Piso, *Epigraphica Potaissensia*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 423–438 (v. *infra*, nr. 1859–1863).

1842. Ioan Piso, *Studia Porolissensia (VI)*, ActaMP 37, 2015, p. 193–211.

Primele 25 de note prezintă inscripțiile dintr-un caiet al lui C. Daicoviciu, consemnând săpăturile și descoperirile din anul 1939 din *principia* castrului de la Porolissum (Pomet); doar câteva sunt inedite (nr. 2–8, 12–15 și 25).

Notele următoare privesc descoperiri de la Bologa (nr. 26–28; trei baze de statui pentru Caracalla, Iulia Augusta și Gordian al III-lea), publicate defectuos de N. Gudea. Alte trei note privesc trei plăcuțe-aplici de la Buciumi (publicate de N. Gudea ca *donaria*), în realitate un fel de etichete pentru piesele de echipament militar roman. Având în vedere includerea lor în iminentul *corpus* porolissens, nu vor mai fi prezentate în cronica noastră.

1843. Ioan Piso, *Germisarensia*, Tibiscum S.N. 5, 2015, p. 223–234. Zece monumente descoperite în anul 1930, cu ocazia refacerii bisericii reformate din Geoagiu; în anul 1939, acestea au fost fotografiate de către un fotograf din Orăștie, copiile fiind trimise lui C. Daicoviciu (aflate acum la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca). În anul 1942, aceste monumente au fost cercetate de N. Gostar, care le-a publicat ulterior în vol. *Contribuții la cercetarea județului Hunedoara*, Deva, 1956 (= N. Gostar, *Inscripții și monumente din Germisara*, Sargetia 3, 1956, p. 57–99). În anul 1942, aceste piese au fost zidite într-o construcție particulară din Suseni / Geoagiu, nr. 305. Doar patru dintre aceste monumente sunt epigrafice, v. *infra*, nr. 1855–1858.

1844. Ioan Piso, Dan Deac, Radu Zăgoreanu, *Epigraphica Porolissensia (I)*, ActaMP 37, 2015, p. 215–229.

Seria cuprinde un număr de inscripții (fragmente) provenind de la Porolissum (nr. 1–12), Romita (nr. 12–23), Buciumi (nr. 24–25) și Zalău (nr. 26).

1845. Alexander Rubel, *Persönliche Frömmigkeit und 'Staatsreligion'. Grundsätzliche Überlegungen zum Wesen der römischen Religion am Beispiel von Votivinschriften aus Dakien und Moesia Inferior*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 447–472.

1846. Csaba Szabó, *The Cult of Mithras in Apulum: Communities and Individuals*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 407–422.

1847. Călin Timoc, *A Fragmentary Inscription bearing the Name Gordiana discovered in Tibiscum (Dacia Superior)*, în A. Tomas (ed.), *Ad fines Imperii Romani ...* (v. *supra*, nr. 1817), p. 105–109; deja prezentată în ILD, II, 1029.

1848. Rainer Wiegels, *Zwei gestempelte Silberbarren und ein spätantiker Goldbarren aus Crasna (Rumänien)*, Dacia N.S. 59, 2015, p. 371–375 (autorul conchide că este vorba de imitații moderne și revine asupra unei publicații din 2014).

1849. Livio Zerbini, *I culti di influenza italica nella Dacia romana*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 87–98.

Inscripții recent descoperite sau revizuite

(nr. 1850–1869)

1850. Cioroiu Nou (jud. Dolj). Cărămizi și țigle cu ștampila legiunii VII Claudia descoperite în construcția cu hipocaust. Ștampila în cartuș cu capete lunate; dimensiunile cartușului: 17 × 3,5 cm; litere în relief, înalte de 2,7 cm. Muzeul Olteniei, Craiova.

D. Bondoc, *Edificiul termal* (v. supra, nr. 1807), p. 65–66, 74–80 (nr. 1–67, cărămizi), 82 (nr. 90–91, țigle de acoperiș).

Leg(ionis) VII Cl(audiae)

1851. Cioroiu Nou (jud. Dolj). Țigle de acoperiș (fragmente) descoperite în construcția cu hipocaust. Ștampilele sunt și ele fragmentare, dar redau un tip cunoscut: AMBIVRVF, cu ultimele două litere în ligatură.

D. Bondoc, *Edificiul termal* (v. supra, nr. 1807), p. 81–82, nr. 85–89, pl. XVIII.

AMBIVRVF

Lectura: *Ambiuru(s) f(ecit)*. Vezi și ILD, II, 852. De remarcat numele *Ambiuru*, cu litera finală pierdută, fenomen lingvistic caracteristic latinei populare; vezi H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București – Paris, 1978, p. 210, § 180.

1852. Cioroiu Nou (jud. Dolj). Fragmente ceramice cu litere zgâriate în pasta arsă: Muzeul Olteniei, Craiova.

D. Bondoc, *Edificiul termal* (v. supra, nr. 1807), p. 110–111, pl. pl. LVII–LVIII (desene).

Se disting literele A, M, N, P, V și alte câteva neclare.

1853. Proveniență nesigură. Plăcuță de aur. Dimensiuni: 10,5 × 4,2 cm.

R. Ardevan, S. Cociș, *Drei weitere goldene Motivplättchen aus Dakien*, în vol. *Graecia, Roma, Barbaricum* (v. supra, nr. 1811), p. 316–317, nr. 1, fig. 1–2 (foto, desen).

I(ovi) C(ustodi) Cl(audius/a ?)

vo(tum) s(olvit)

1854. Proveniență nesigură. Plăcuță de aur, Dimensiuni: 7,8 × 3,5 cm.

R. Ardevan, S. Cociș, *Drei weitere goldene Motivplättchen aus Dakien*, în V. Iliescu, D. Nedu, A.-R. Barboș (eds.), *Graecia, Roma, Barbaricum ...* (v. supra, nr. 1811), p. 318, nr. 3, fig. 4 (foto, desen).

Votu(m)

libe(n)s s(olvit)

Bitus

Bitus este nume autentic tracic.

1855–1858. Monumente epigrafice reluate pe baza unor reproduceri fotografice inedite din arhiva C. Daicoviciu (v. supra, nr. 1843).

1855. GERMISARA. Altar de calcar scos din zidurile bisericii reformate din Geoagiu în anul 1930; plinta și coronamentul parțial distruse, precum și partea dreaptă a inscripției (descriere după fotografia din 1935). Dimensiuni: 0,95 × 0,34 m. Dispărut.

IDR, III/3, 237 (cu consemnarea edițiilor precedente: C. Daicoviciu, O. Floca, N. Gostar); I. Piso, *Tibiscum S.N.* 5, 2015, p. 223–226, nr. 1, fig. 1 (cu o serie de propuneri de lectură inedite).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Ulp(ius) Max[i-]
minu[s],
 } (*centurio*) *leg(ionis) V M(acedonicae)*

5 *compo-*
s p(editum) B(ritannicianorum)
v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito)

Remarcabil în r. 4/5 *compos* (adjectiv cu o terminație: *compos, -otis*) (lecțiunea lui I. Piso), care trebuie atașat substantivului *centurio*; prin urmare: „centurion stăpân (șef, comandant)”.

1856. GERMISARA. Stelă funerară de calcar, frântă în două. Frontonul (vârful rupt) decorat cu ciorchini de struguri. Dimensiuni: 1,28 × 0,58 m. Câmpul epigrafic încadrat de dublu profil. Dispărut.

Cele două fragmente au fost publicate separat: IDR, III/2, 260 și 253 (după N. Gostar); reunite (pe baza fotografiei din 1939): I. Piso, *Tibiscum S.N. 5*, 2015, p. 226–227, nr. 2, fig. 2 (foto).

D(is) M(anibus)
Cassia Sura vix(it)
an(nis) XL. Fl(avius) Iulian-
us fil(ius) vix(it) an(nis) V
 5 *Fl(avius) Moesicus*
coniugi et fil(io)
piis(simis) pos(uit)
b(ene) m(erentibus)

1857. GERMISARA. Fragment de placă de calcar; partea superioară prezintă profil. Dimensiuni: 0,63 × 0,65 m. Dispărută.

IDR, III/3, 249 (după ediția lui N. Gostar); I. Piso, *Tibiscum S.N. 5*, 2015, p. 228–229, fig. 3 a–b (foto și reconstituirea inscripției).

D(is) M(anibus)
[M. A]ur(elius) Iulian[us - - - col(oniae)]
[S]armiz(egetusae) metro[pol(is) vix(it)]
[a]n(nis) LXXVI, Ing[enus - - -]
 5 [- - - - -]

1858. GERMISARA. Bază de monument funerar. Dimensiuni necunoscute. Dispărut. IDR, III/3, 255 (după ediția lui N. Gostar); I. Piso, *Tibiscum S.N. 5*, 2015, p. 229–230, fig. 4 (foto).

[- - - - -]
 [- - - v(ixit)] *a(nnis) LXXV[?]*
 [- - -] *ta v(ixit) a(nnis) V[-]*
 [- - - Ae] *l(ia) Ma-*
[ximin?]a v(ixit)
 5 *[a(nnis) - - -] V? Ael(ius) C[- - -]*
[- - - p(editum)/n(umeri)] si(n)g(ularium) B[r?(ittannicianorum)]
[fili]s et pa-
[tri b(ene) m(erentibus)] p(osuit)

1859–1863. POTAISSA. Inscripții revizuite:

Ioan Piso, *Epigraphica Potaissensia*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 423–438. Se reiau câteva inscripții publicate de Mihai Bărbulescu, *Inscripțiile din castrul legionar de la Potaissa – The inscriptions of the Legionary Fortress at Potaissa*, București, 2012 (abrevierea folosită mai departe: *ICLP*).

1859. Placă de marmură publicată în *ICLP*, nr. 12.

Ioan Piso, *Epigraphica Potaissensia*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 423–429, nr. 1, fig. 3 (a–b, foto și desen – reconstituirea grafică a inscripției); noua lectură:

[*Imp(eratori) Caesari M(arco) A]urel(io) Anto[nin]o Pio*
 [*Fel(ici) Aug(usto) p(ontifici) m(aximo) tr(ibunicia) p(otestate) XVI(?) imp. II*
co(n)]s(uli) IIII p(atri) p(atriciae) (?) [proco(n)s(uli)] prin-
 [*cipi - - - ac - - -]o*
 [- - - - -]?
 [- - -]n(io) Ga[- - -]
 5 [- - - leg(ionis) V] *Mac(edonicae) p(iae) Antoninian[ae]*
 [*devoti nu]mini [maiestati]q(ue) eius.*

Posibil din anul 213 p.Chr. (I. Piso).

1860. Fragment de placă de marmură de Bucova, publicată în *ICLP*, nr. 14. Scrisă pe ambele fețe (a doua, după ce cei din prima inscripție au suferit *damnatio memoriae*).

Reluare: I. Piso, *Epigraphica Potaissensia*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 429–433, nr. 2, fig. 4 (a–c; foto, desen).

a) Fața mai veche e citită astfel:

[*Imp(eratori) Caes(ari) [[M(arco) Aur(elio) Antonino P(io) F(elici) Aug(usto)]*
et [[Iuliae Mae]]]-
 [*sae Aug(ustae)] av[iae [[Aug(usti) n(ostri)] et [[Iuliae Soaemiadi Aug(ustae)]]*
 [*matri Au]g(usti) n(ostri)] - - - evo]-*
cati qu[orum nomina subscripta sunt - - -]
 5 *devoti [numini maiestatique eorum]*
 [- - - - -].

Pare a data din 218–222 p.Chr.

b) Fața mai recentă, scrisă ulterior (p. 431–433, fig. 5a–b), este citită acum:

[- - - - -]
 [- - - P]io Felic[i]
 [- - - Aug(usto) et]
 [- - -]ae con(iugi)
 [Aug(usti) n(ostri) et matri(?) Au]g(usti) n(ostri).

Posibil familia lui Filip Arabul.

1861. Două fragmente de placă de marmură de Bucova; publicate separat în *ICLP*, sub nr. 16 și 13.

Reluare: I. Piso, *Epigraphica Potaissensia*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 433–434, nr. 3, fig. 5 a–b (foto, reconstituire grafică); noua lectură:

[in h]o[no]rem
[leg(ionis)] V M[ac(edonicae)] Gor-
[di]ana[e M(arcus)] Aur(elius)
[-----]

Dedicantul era posibil un primipil (aceștia puneau monumente în curtea comandamentului – *principia*).

1862. Placă de marmură de Bucova (două fragmente), *ICLP*, nr. 17.

Reluare: I. Piso, *Epigraphica Potaissensia*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 434–435, nr. 4, fig. 6 foto); noua lectură:

[-----]
[---]a? et C(aio) Asi-
[nio ? --- leg(ato) ? imagines arg]enteas
[--- quorum] n(omina) s(cripta) sun[t]
5 [-----]

După noua ediție, poate fi vorba de legatul legiunii V Macedonica – C. Asinius Lepidus Praetextatus (237–239 p. Chr.) sau C. Asinius Maximus (244–249 p. Chr.).

1863. Placă de calcar, ruptă în trei; publicată în *ICLP*, nr. 15.

Reluare: I. Piso, *Epigraphica Potaissensia*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 435–437, nr. 5, fig. 7 (a–b, cu reconstituirea grafică a inscripției); noua lectură:

[[[Imp(eratori) Caes(ari) M(arco) Iulio Philippo Pio]]]
[F]elici A[ug(usto) p(ontifici) m(aximo) tr(ibunicia) p(otestate) .... co(n)s(uli)
p(atri) p(atriciae)]

et Imp(eratori) C[aesari] [[M(arco) Iulio Philip]]]-
[[[p]o]] Pio [F]elici Aug(usto) fil(io)
5 [d(omini) n(ostris) [[Philippi]] Aug(usti) ---]
[-----].

Datare: 247–249 p. Chr.

1864. NAPOCA. Altar de calcar descoperit cu ocazia unor cercetări preventive în str. Șt. O. Iosif din Cluj-Napoca. Dimensiuni: 0,44 × 0,255 × 0,195 m; câmpul epigrafic: 0,25 × 0,195 m. Litere înalte de 3 cm; în r. 3, ligatura *A+V*, dar despărțită de celelalte litere din rând de un defect (orificiu natural) al pietrei; în r. 2 punct despărțitor, la fel în r. 3 și 4, dar incorect dispuse. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca; inv. V 64178.

E. Beu-Dachin, C.A. Roman, L.-P. Pupeză, *EphemNap* 25, 2015, p. 147–165 (v. *supra*, nr. 1815).

SILVAN	<i>Silvan-</i>
O·DOM	<i>o Dom(estico)</i>
AV RELI	<i>Aureli(us)</i>
AN·NIA	<i>Annia-</i>
5 NV·SPR	<i>nus pr(ocurator)</i>

Autorii identifică acest personaj cu autorul unei dedicații de pe o plăcuță de marmură reprezentând pe Liber și Libera descoperită la Bucova (IDR, III/2, 250): *Aurel(ius) Annianus Deo Li/bero de suo dedit*; dar lipsa titlului de *procurator* face improbabilă întregirea din ultimul rând al noii inscripții de la Napoca.

1865. Ilișua. Un relief votiv pentru Esculap, Hygia și Apollo (se mai vede doar partea inferioară a corpului), care a comportat mai multe ediții (vezi ILD, II, 1013), este reluat de:

D. Dana, în *Classica et Christiana* 9, 1, 2014, p. 85–95; vezi și D. Dana, *Revista Bistriței* 29, 2015, p. 118.

ZΑΝΑΡΙΝΙΕΘΗC

εὐχῆν θεοῖC

ἐπεκ(ό)οιC

Numele dedicantului din r. 1 rămâne nesigur. În r. 3, întregirea cu epitetul „care ascultă ruga” se potrivește cu caracterul milostiv al zeilor sănătății.

1866. Ilișua. Capac de oglindă de bronz descoperit în 1989 în cursul săpăturilor din *praetorium* castrului de la Ilișua. Dimensiuni: diam. 2,55 cm, gros. 0,18 cm; greut. 5,5 g. În partea de sus sunt reprezentate două păsări; dedesubt, inscripția.

D. Dana, « *Bonjour, madame !* » sur le couvercle d'un miroir : nouvelle inscription grecque d'Ilișua sur instrumentum (v. supra, nr. 1824).

KΥΡΕΙΑ Kupεία

XEPE χέρε

Această formulă, pe care autorul o traduce pitoresc (în titlu: «*Bonjour, madame !*»), în titlul rezumatului: „Doamna mea, salutare!”); era cunoscută nu doar în mediile grecofone, ci și în cele latine (în care este transcrisă uneori chiar cu caractere latine: *Cyria chere*; vezi exemplele citate de D.D.). În r. 2, este forma contrasă pentru χάρε.

1867. Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud). Fragment de aplică de bronz cu *tabula ansata* (marginea din dreapta ruptă), descoperit în anul 1991 în cursul săpăturilor din castrul de la Ilișua (faza de pământ, datată prin monede de la împărații Traian și Hadrian); dimensiuni: 3,12 × 2 cm, gros. 0,1 cm. Litere înalte de 0,45 × 0,7 cm, executate prin punctare. Muzeul Județean Bistrița.

Dan Dana, Corneliu Gaiu, *Alte noutăți epigrafice de la Ilișua: o tessera militară și litere de metal descoperite în castrul auxiliar* (v. supra, nr. 1826), p. 155–157, fig. 2 (foto, desen).

T(urma) Ianuari,

Marcel-

li

„(Tessera) lui Marcellus, din turma (escadronul, condus de decurionul) lui Ianuarius”.

Alte asemenea piese sunt citate de autori la p. 156.

Este vorba de un călăreț din *ala I Tungrorum Frontoniana*, trupă sosită în Dacia Porolissensis pe timpul lui Hadrian.

1868. Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud). Litere de metal descoperite în anul 1983 într-un strat de arsură la intrarea în *principia* castrului. Înălțimi diferite, între 1,1 și 14,9 cm. Unele litere sunt plate, altele cu muchie. Muzeul Județean Bistrița.

D. Dana, C. Gaiu, *Revista Bistriței* 28, 2014 (v. *supra*, nr. 1826), p. 157–159, nr. 2, fig. 3–5 (foto, desen).

Orificiile sugerează că literele erau fixate (cu un cui) pe un suport (de lemn?). Autorii disting patru grupuri de litere: a) *N*; b) *S*, *X*; c) *O*, *T*, *V* (?); d) *M*, *N*, precum și alte patru fragmente de litere.

1869. Gherla (jud. Cluj). Altar de piatră, descoperit în anul 1903 în râul Someș, în apropiere de Gherla. Dimensiuni: $0,92 \times 0,45 \times 0,34$ m. Pe fața laterală dreaptă este redat Iupiter în picioare, ținând sceptru lung în mâna stângă și fulger în dreapta; pe latura stângă este redat un taur, spre dreapta; pe fața principală se mai păstrează doar două rânduri dintr-o inscripție. Dispărut o vreme, a reapărut în anul 2006; acum păstrat la Mănăstirea Sf. Anton din Gherla.

J. Ornstein, *Római áldozati oltárrol Szamos-Ujvárott*, *ArchÉrt* 23, 1903, p. 61–62; *AE*, 1903, 217; preluată în *ILD*, I, 589; revizuire după original: R. Ardevan, în *Studia Classica Serdicensia* (v. *supra*, nr. 1808), p. 123–130, fig. 1–6 (foto, desene).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)

M A R E X

În r. 2, posibil ligatura *A+V*; editorul propune *M(arcus) Aur(elius) ex...*

Inscripții externe privind istoria Daciei

(nr. 1870–1871)

1870. Loc de descoperire necunoscut. Fragment de diplomă militară; colecție privată (nemenționată).

W. Eck, A. Pangerl, *Neue Diplome mit den Namen von Konsuln und Statthaltern*, *ZPE* 187, 2013, p. 21–95; alte fragmente, din aceeași diplomă, recuperate (?) din comerțul de antichități, au permis o reconstituire mai completă: W. Eck, A. Pangerl, *Eine Konstitution für die Truppen von Dacia inferior vom 16. Juni 123 unter dem Präsidialprokurator Cocceius Naso und weitere diplomata militaria*, *ZPE* 195, 2015, p. 231–238. Textul diplomelor după *AE*, 2015, 2195:

Extrinsecus:

[ped(itibus) et equit(ibus) qui milit(averunt) in coh(ortibus) duabus quae appell(antur) II Gallor(um) et II Fl(avia) Numidarum quae sunt in Dacia Inferiore sub Cocceio Nasone quin(is) et vicen(is) plurib(usve) stipend(is) emerit(is) dimissi(s) homesta miss(ione), quor(um) nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisq(ue) eorum civitatem dedit et conubium cum uxorib(us) quas tunc habuissent cum est civitas iis data, aut, si qui caelibes essent, cum iis qua]s po[st(ea) dux(issent) dumtax(at) sing(ulis) sing(ulas)].

[A(nte) d(iem) XVI] k(alendas) Iul(ias) T. [Priferio Gemino P. Metili]o Sec[undo co(n)s(ulibus)].

[Coh(ortis) II - - -]um cui pr[aest [- - -] f. Aem(ilia) Valen[tinus] Durrac(hio) [e]xesquuplicario [- - -] f(ilio) Sy[ro - - -] f(ilio) eius, [- - - f(ilio)] eius, [- - -] f(ilio) eius, [- - fil(iae) eius], Romulae [fil(iae) eius].

[Descrip]tum et recognit[um ex tab(ula) aenea quae f]ixa est Romae in [muro post templum di]vi Aug(usti) ad [Minervam].

Intus:

[ped(itibus) et equit(ibus) qui milit(averunt) in co]h(ortibus) duabus [quae appell(antur) II G]all(orum) et II Fl(avia) [Nu]mid(arum) quae [sunt in Dacia Inferiore

su]b Cocceio N[aso]ne quin(is) [et vican(is) plurib(usve) stipe]ndis eme[rit(is) di]missi(s) [honest(a) miss(ione), quor(um) nom(in)a] subscr[ipta] sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxore quas tunc habuis]sen[t cum est civit(as) iis data, aut, si qui cael]ib(es) essent, [cum iis qua]s po[st(ea) dux(issent) dumt]ax(at) si[ng(ulis) sing(ulas)].

[A(n)te] d(iem) XVI k(alendas) Iul(ias) [T. Prifer]nio Gemino [P. Metilio] Secundo co(n)s(ulibus).

[Coh(ortis) II - - -]um cui praest [- - -] f. Ae]m(ilia) Valentinus Durrac(hio) [ex]s[er]v[ic]ar[io] [- - -] f(ilio) Sy[ro], et? - - -] f(ilio) eius, [- - - f(ilio)] eius, [- - -] f(ilio) eius, [- - -] f(ilio) eius, [- - -] fil(iae) eius, [Romulae] fil(iae) eius.

Deși prezentarea din notița din AÉ nu este suficient de coerentă (nu am avut încă acces la surse: ZPE 187 și 195), ar trebui ca acest al doilea text, întrucât conține și numele martorilor [am considerat inutil a-l mai transcrie], să provină din *tabella II* (aceeași diplomă?).

Diploma datează din 16 iunie 123; cei doi consuli sunt T. Priferius Paetus Rosianus Geminus (PIR², P 938) și P. Metilius Secundus (PIR², M 549); acesta din urmă mai apare în două fragmente de diplome (RMD, I, 23 = AÉ, 2013, 1297, descoperită la Orlea, în Dacia Inferior; alta cu loc de descoperire necunoscut: AÉ, 2005, 1712 = AÉ, 2013, 2196), dar datarea corectă abia acum este cunoscută.

Procuratorul provinciei, Cocceius Naso, mai este atestat la cărma Daciei Inferioare prin alte două diplome, din 12 iulie 122 (din care se cunosc patru exemplare: vezi ILD, I, 17–19 și ILD, II, 814) și anul 126 (ILD, II, 818).

1871. Vaison-la-Romaine (Narbonensis). În anul 2011, în cursul unor săpături arheologice în *forum*-ul roman de la Vaison-la-Romaine, s-au descoperit 23 de fragmente dintr-o lespede cu inscripție, care, din fericire, sunt ratașabile; numeroase lacune din text, dar care nu afectează grav conținutul informației. Dimensiunile plăcii: nementionate.

Jean Marc Mignon, David Lavergne, Benoît Rossignol, *Un nouveau cursus honorum de l'époque de Trajan et d'Hadrien découvert à Vaison la Romaine*, Cahiers du Centre Gustave Glotz 24, 2013 (2014), p. 294; din acest volum, aflăm că fotografia apare pe coperta unei publicații: X. Delestre, D. Lavergne (éds.), *Vaison antique. Découvertes archéologiques récentes*, Paris, 2011 (*non vidi*).

Totodată, am consultat, pe internet, prezentările acestei inscripții, conținând chiar textul integral, inclusiv o imagine fotografică a jumătății din stânga (primele 8 rânduri). Inscriptia arată, cu unele posibile retușuri viitoare, astfel:

*M(arco) Titio M(arci) fil(io) Volt(inia tribu) [Lus]trico Bruttia[no], co(n)s(uli), pro-
co(n)s(uli) prouvinciae A[ch]aiaae, pr(aetori), aedili ple[b(is), qu]a[e]st(ori) prouvinciae
Achaiaae, legato prouvinciae Africae, leg(ato) [A]ug(usti) [leg(ionis) pr]imae
Italiae, leg(ionis) X Au[g(ustae) pr]o pr(aetore) prof[ui]ncia[e] C]iliciae, trib(uno)
m[il(itum) leg(ionis) - - - , d]o-
5 nis militar(ibus) d[on]at[o ob bell]um Dacicum ab Imp(eratore) Caesare Ner[ua] [Traiano]
Aug(usto) Ger(manico) [Dacico coron]a uallari aurea, corona murali aur[ea, hastis]
puris III, ue[xillis III, - - - , lega]to pro [pr(aetore) I]mp(eratoris) Caesaris Neruae Traian[i
Aug(usti)]
Germanici [Dacici exercitus] qui est in [G]ermania superiore et infer[iore, septem-]
vir(o) epulon(um), lega[to - - -] pro pr(aetore) Imp(eratoris) Caes(aris) Traiani Ha-
10 driani Aug(usti) exercit(us) Iudaici [- - -]
et Arabici // ++DV+PA+RONO*

Departajarea rândurilor 9–11 este nesigură.

Este vorba despre un *cursus honorum* al unui personaj abia cunoscut, al cărui nume (în textul epigrafic, la dativ) a fost reconstituit astfel: *M(arcus) Titius M(arci) fil(ius) Volt(inia tribu) [Lus]tricus Bruttia[nus]*.

Inscripția începe prin mențiunea consulatului, apoi urmează, în ordine descendentă, misiunile înscrise în r. 1–7 (nu apare sarcina vigintiviratului); alte misiuni înscrise în r. 9–12 sunt ulterioare consulatului. În ordine cronologică, treptele carierei acestui personaj sunt următoarele:

– serviciul militar: *trib(unus) m[il(itum) leg(ionis) ---, d]onis militar(ibus) d[on]at[io] ob bell[um] Dacicum ab Imp(eratore) Caesare Ner[ua Traiano] Aug(usto) Ger(manico) Dacico coron[a] uallari aurea, corona murali aur[ea, hastis] puris III, uex[illis] III, - - -]* – probabil într-una din legiunile Moesiei Inferioare⁵, având în vedere că ulterior va deține comanda legiunii I Italica din această provincie;

– *[qu]a[e]st(or) prou(inciae) Achaiae*: prima treaptă din *cursus honorum*;

– *aedilis pleb(is)*;

– *pr(aetor)*;

– *legatus prouinciae Africae*: era unul din cei trei *legati* ai proconsulului Africeii;

– *leg(atus) A]ug(usti) [leg(ionis) pr]imae Italicae*: la Novae, în Moesia Inferior;

– *(legatus) leg(ionis) X Au]g(ustae)*: cu acest număr de ordine este *legio X Gemina*; probabil că este o eroare de redactare, în loc de *(legatus) leg(ionis) III Au]g(ustae)* – dacă avem în vedere normele specializării și prezența sa anterioară în Africa;

– *proco(n)s(ul) prouinciae A[ch]aiae*; numirea este normală, deoarece debutase în *cursus honorum* cu *quaestura* acestei provincii;

– *[legatus Augusti pr]o pr(aetore) pro[ui]nciae Ciliciae*; guvernarea acestei provincii era o legație de rang pretorian;

– *consul (suffectus)* în 108, cum reiese dintr-o diplomă militară din acest an (AÉ, 2004, 1898: [- - -]*tius Lustricus Bruttianus*, acum cu numele complet; vezi și Pliniu cel Tânăr, *Epistulae*, I, 22); coleg de consulat al lui [Q. Ros]cius Murena Coelius Pompeius Falco (vezi A. Degrassi, *I Fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma, 1952, p. 32);

– *[lega]tus pro [pr(aetore) I]mp(eratoris) Caesaris Neruae Traian[i Aug(usti)] Germanici [Dacici exercitus] qui est in [G]ermania superiore et infer[iore]*;

– *[septem]vir epulon[um]*: membru al unuia din cele patru mari colegii preoțesti ;

– *lega[tus Aug(usti)] pro pr(aetore) Imp(eratoris) Caes(aris) Traiani Hadriani Aug(usti) exercit(us) Iudaici et Arabici* (după eliminarea lui Laberius Maximus).

Acest *cursus honorum* se adaugă ca o contribuție inedită la *Prosopographia Imperii Romani*. Ca tânăr ofițer, acest personaj a participat la războiul dacic al împăratului Traian; astfel, inscripția îmbogățește repertoriul unui viitor volum din culegerea de inscripții externe privitoare la istoria Daciei (IDRE, III).

⁵ Poate *tribunus laticlavus* în legiunea V Macedonica, al cărei comandant era Q. Roscius Murena Coelius Pompeius Falco, al cărui coleg de consulat va fi în 108 (v. mai departe).

MOESIA INFERIOR

(Dobrogea)

Bibliografie – Generalități

(nr. 1872–1890)

1872. Emilian Popescu, *Inscriptions de Scythie Mineure*, IV, București – Paris, 2015.

O prezentare a acestui volum: C.C. Petolescu, *Un nou volum cu izvoare privind istoria veche a României*, *Academica* 25, 2016, 10 (305) (sub tipar).

Volumul a apărut sub auspiciile Academiei Române (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București) și Institut de France (Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris); publicarea s-a făcut de către Editura Academiei Române, în colaborare cu Editura *Basilica* a Patriarhiei Române.

Volumul strânge inscripțiile grecești (abia 30 de numere) și latine (majoritatea pieselor) din partea de sud-vest a Dobrogei: orașul *Tropaeum* (azi Adamclisi) și teritoriul său, *Durostorum* (castrul legiunii XI Claudia și orașul roman) și celelalte situri de pe linia Dunării (până la *Axiopolis*). Volumul însumează 414 pagini de tipar (246 de inscripții), la care se adaugă 200 de planșe cu ilustrație (fotografii ale inscripțiilor). Fiecare inscripție este publicată cu datele tehnice (inclusiv locația actuală), consemnarea edițiilor (în *lemma*), textul inscripției (uneori, alături, și desenul inscripției) urmat de traducere (în franceză), comentariu epigrafic și istoric.

Fără a mai intra în amănunte (vezi în acest sens prezentarea noastră, menționată mai sus), reținem principalele rezultate ale noului volum din seria ISM (IV): informații noi despre organizarea administrativă și militară a Moesiei Inferioare; prosopografia Imperiului Roman (consuli, guvernatori și ofițeri romani); refacerea fortificațiilor și drumurilor pe *limes*-ul dunărean; organizarea urbană (orașele *Tropaeum* și *Durostorum*); populația provinciei (coloniști, veterani și autohtoni traco-daci) și intensitatea procesului de romanizare; viața religioasă (remarcabilele descoperiri de monumente și alte antichități paleocreștine). Comentarii adecvate și erudite însoțesc fiecare document.

Dintre contribuțiile mai importante, reținem, totuși, câteva. Astfel, prin restudierea unei inscripții (publicată de același autor; acum în volum sub nr. 11), autorul ajunge la concluzia că orașul roman a fost o creație a împăratului Traian: *municipium Traianum Tropaeum* (sau chiar *Ulpium Traianum Tropaeum*)⁶. Întemeierea orașului roman a fost legată de înălțarea impozantului *tropaeum*, inaugurat în anul 109⁷; cu acest prilej a fost constituit *ordo decurionum*, micul „senat” al municipiului, având ca scop, între altele, organizarea ceremoniilor anuale legate de comemorarea acelor preaviteji bărbați care s-au jertfit pentru patrie, așa cum glăsuiește inscripția de pe altar (ISM, IV, 8).

Mai reținem o inscripție (descoperită în zidul fortificației bizantine de la Silistra, unde a fost reutilizată ca material de construcție; nr. 93) menționând un *vicus Gavidina*;

⁶ Atenție: numele autentic al cetății întemeiate de împăratul Traian este *Tropaeum* (astfel apare în toate sursele antice); forma *Tropaeum Traiani*, folosită de toți istoricii moderni, este incorectă, fiind o creație a lui E. Bormann și Gr. Tocilescu.

⁷ CIL, III, 12467 (= ISM, IV, 5). După opinia altor epigrafiști, de altfel colaboratori apropiați ai autorului acestui volum, constituirea municipiului *Traianum Tropaeum* s-a făcut concomitent cu crearea Coloniei *Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa* (despre aceasta vezi IDR, III/2, nr. 1 = AÉ, 1976, 570 = ILD, 238): C.C. Petolescu, *Tropaeum. Complexul comemorativ de la Adamclisi și orașul roman*, *Academica* 24, 2014, 6–7 (284–285), p. 83; F. Matei-Popescu, *Tropaeum Traiani*, în Ioan Piso, Rada Varga (eds.), *Trajan und seine Städte. Colloquium Cluj-Napoca 29 September – 2 Oktober 2013*, Cluj-Napoca, 2014, p. 205–207.

după opinia editorilor inscripției, s-ar putea să fie forma autentică a numelui (corupt) *Gedina* (sau *Gesidina*), locul unde s-a petrecut martiriul Sfântului Emilian de la Durostorum (vezi Ion Rămureanu, *Actele martirice*, în *Părinți și scriitori bisericești*, XI, 1982, p. 299–310).

O altă inscripție, care ne reține în special atenția, provine din importantul sit de la Musait (antica *Sacidava*), în com. Dunăreni (fost Mârleanu), de unde cunoaștem un bogat lot de inscripții (nr. 169–208). O inscripție de pe o altă stelă (inedită până acum; aflată de editor căzută din zidul cetății; nr. 194) menționează un călăreț dintr-o trupă de cavalerie (*ala II Aravacorum*) din Moesia Inferioară, *făct(us) explor(ator) stationis Saltensis*; această *statio* a fost identificată cu Σαλτουπύργος menționat de Procopius din Caesarea (*De aedificiis*, IV, 7, 10) – alături de Durostorum și Sucidava – printre cetățile refăcute de împăratul Iustinian⁸.

*

1873. Mariana Andrașoiaie, *Considerații onomastice cu privire la populația Capidavei (sec. I–III p. Chr.)*, în V. Iliescu, D. Nedu, A.-R. Barboș (eds.), *Graecia, Roma, Barbaricum...* (v. supra, nr. 1811), p. 273–292.

1874. Radu Ardevan, *Quelques glanures épigraphiques*, BHAUT 14, 2012, p. 37–43. Dintre aceste „spicuiți”, reținem:

– nr. 1, p. 37–39, cu privire la ISM, V, 172 (Troesmis): în r. 3, cognomenul defunctului este întregit *Abi[lianus]*;

– nr. 2, p. 39–41, cu privire la ISM, V, 291 (Troesmis): în r. 9–10, termenul neînțeles este completat *fidu/[cia]rius*, cu explicația (concluzie): „La formule *heres fiduciarius*, même si insolite, doit désigner un héritier spécial, qui serait en possession conditionnée d’une propriété quelconque, obtenue par une *alienatio fiduciaria*. Dans ce cas-là, on devrait s’imaginer un collègue du défunt, désigné héritier par celui-ci, mais avec certaines conditions à accomplir après le décès du propriétaire” (p. 41).

1875. Alexandru Avram, *Les premiers peuples germaniques sur le Bas Danube. Autour du décret SEG, 52, 754*, Studi elenistici (Pisa – Roma) 29, 2015, p. 27–76.

Lespede de marmură descoperită în necropola de la Pliska (o „piatră călătoare”), conținând un decret în onoarea lui Meniskos al lui Theodoros, pentru meritele acestuia – în special pentru o ambasadă la sciri (o nouă populație germanică, apărută de curând în spațiul nord-pontic), care exercitau presiuni asupra cetății Istros. Publicații precedente: A. Milčev, *Nadpis na grački ezik ot Pliska*, în K. Bošnjakov, D. Boteva (eds.), *Jubilaus Sbornik v čest na prof. M. Tacčva*, Sofia, 2002, p. 280–284 (SEG, 52, 724); cf. A. Avram, *Le corpus des inscriptions d’Istros revisité*, Dacia N.S. 51, 2007, p. 120, n° XXXV.

Ediție nouă stabilită de A. Avram și traducere (în franceză).

1876. Alexandru Avram, *Aspects de la colonisation des Daces au sud du Danube par les Romains*, în vol. *I Traci tra geografia e storia*, Aristonothos. Scritti per il Mediterraneo antico, Vol. 9, Trento, 2015, p. 143–159.

⁸ *Fontes*, II, p. 469. Este posibil ca în apropiere să se fi aflat un domeniu imperial (*saltus*), de la care poate și-a tras numele acea *statio Saltensis*; ar fi posibil chiar ca *Saltoupyrgos* să desemneze fortificația târzie de la Musait (numele vechi *Sacidava* căzuse, poate, în uitare).

Autorul consideră că acele *davae* de pe teritoriul Moesiei, în special cele dobrogene, ar fi răsărit ca urmare a transferurilor de populație de pe teritoriul Daciei efectuate de Sex. Aelius Catus (circa 4–6 p.Chr.) și Ti. Plautius Silvanus Aelianus (pe timpul lui Nero).

Totuși, o inscripție de la Dionysopolis (doar parțial cunoscută; vezi SEG, 60, 153), la care autorul face referire în acest articol (p. 153 și urm.), menționează un trac, Mocaporis, fiul lui Auluporis, strateg al regelui Rhoemetalkes I (circa 12 a.Chr. – 12 p.Chr): στρατηγὸς κατασταθεὶς ὑπὸ βασιλέως Ῥοιμητάλκου Ἀψιουπόλεως καὶ Δαοτικῆς; acesta a participat la o campanie „dincolo de Dunăre contra unor dușmani comuni, iazygii”: στρατευσάμενος δὲ πέραν τοῦ Ἰστρου ἐπὶ τοὺς κοινοὺς πολεμίους Ἰαζύγους. Prima strategie menționată este identificată cu Axiopolis (identificare acceptată de A. Avram), iar cea de-a doua, cu Δαούσδανα menționată de Ptolemeu (III, 10, 6) (vezi rezervele manifestate de același autor). În privința datării misiunii aceluia personaj, A. Avram notează: „Pour ma part, je trouve que la campagne dont il est question dans ce nouveau document peut être imputée à Cn. Cornelius Lentulus Augur, dont la mission sur le bas Danube est datée de ca. 9–6 av. J.-C.”. Prin urmare, măcar o *dava* exista înainte de misiunea lui Aelius Catus.

După părerea noastră, migrația acelor *davae* s-a produs mai degrabă de la sud la nord: astfel, *Sucidava* olteană are, incontestabil, legătură cu *Succorum Angustiae* din Munții Rhodopi (vezi TIR, K 34, p. 117, s.v. *Soneium*); în Dacia, davele nu trec dincolo de linia transilvană a Carpaților meridionali, poate cu o excepție: Δοκίδαυα (Ptolemeu, III, 8,4) (care pare a fi o implantație burebistană, după înfrângerea celților).

1877. Alexandru Avram, *Sur quelques inscriptions possiblement tomitaines*, în Gocha R. Tsetskhladze, Alexandru Avram, James Hargrave (eds.), *The Danubian Lands between the Black, Aegean and Adriatic Seas (7th Century BC – 10th Century AD)*. Proceedings of the Fifth International Congress on Black Sea Antiquities (Belgrade – 19–21 September 2013), Oxford, 2015, p. 183–188. Inscriptiile sunt prezentate acum în ISM, VI, 730–739.

1878. Alexandru Avram, *Newly Published Documents concerning Cult Associations in the Black Sea: Some Remarks*, în Vincent Gabrielsen, Christian A. Thomsen (eds.), *Private Associations and the Public Sphere*. Proceedings of a Symposium held at the Royal Danish Academy of Sciences and Letters, 9–11 September 2010, Scientia Danica. Series H, Humanistica, 8 vol., 9, 2015, p. 122–135. De reținut inscripția de la Tomis, p. 126–128, nr. 4, publicată inițial de M. Bărbulescu și A. Câteia, *Pater Nomimos în cultul Hecatei la Tomis*, Pontica 40, 2007, p. 245–253 (prezentată în CEpR, XXVII–XXVIII, 2007–2008, 1338, în SCIVA, 59–60, 2008–2009); introdusă acum în ISM, VI, 502.

1879. Alexandru Avram, *Un tribun de la legio XIII Gemina dans une inscription tomitaine presque oubliée*, EphemNap 25, 2015, p. 185–188.

Fragment de inscripție, dispărută (CIL, III, 6158), menționând un (χιλιάρχος) λεγ(εῶνος) υγ' Γ[εμίνης]; preluată în ISM, VI, 1, 513.

1880. Alexandru Avram, *Notes épigraphiques (V)*, Pontica 48–49, 2015–2016, p. 429–437. Inscriptiile publicate sub nr. 15–16 sunt introduse în așteptatul ISM, VI, 475–476; la nr. 17: observații asupra inscripției de la Săcele, jud. Constanța (vezi CEpR, XXXIV, 2014, 1803, în SCIVA 66, 3–4, 2015).

1881. Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, *Posibilități de interpretare a informațiilor datorate epigrafiei ceramice. Studiu de caz: Tomis*, în V. Iliescu, D. Nedu, A.-R. Barboș (eds.), *Graecia, Roma, Barbaricum ...* (v. *supra*, nr. 1811), p. 199–211.

1882. Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu, *Localités rurales du territoire de Tomis aux noms antiques inconnus. Quelques observations sur l'onomastique*, *Pontica* 48–49, 2015–2016, p. 415–427.

1883. Romeo Cârjan, *La nomination des candidats aux magistratures et les sacerdoxes municipaux selon Lex Troesmensium, ch. XXVII*, *EphemNap* 25, 2015, p. 135–146, Despre acest document epigrafic, v. și *infra*, nr. 1885.

1884. Victor Cojocaru, *Emitenți și beneficiari ai decretelor de proxenie în spațiul pontic*, *Pontica* 48–49, 2015–2016, p. 381–413.

1885. Werner Eck, *Akkulturation durch Recht. Die lex municipalis Troesmensium*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ....* (v. *supra*, nr. 1810), p. 9–18.

1886. Vasilica Lungu, Alexandru Avram, *Une épigramme funéraire d'Orgamè*, *Pontica* 47, Supplementum III. *Histria, histoire et archéologie en Mer Noire. Volume dédié au centenaire des recherches archéologiques à Histria Pontique*, Constanța, 2014, p. 189–198.

Fragment de stelă descoperită în cursul săpăturilor dintr-un ansamblu funerar (datate: sec. IV–III a.Chr.), cu un rest de inscripție versificată.

1887. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, *Notes épigraphiques sur quelques militaires de Troesmis*, în V. Iliescu, D. Nedu, A.-R. Barboș (eds.), *Graecia, Roma, Barbaricum ...* (v. *supra*, nr. 1811), p. 261–263.

1888. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, *Colonisation in the urban and rural milieu of Noviodunum (Moesia Inferior)*, în G.R. Tsetschladze, A. Avram, J. Hargrave (eds.), *The Danubian Lands between the Black, Aegean and Adriatic Seas....* (v. *supra*, nr. 1877), p. 213–218.

1889. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, *Le culte de Jupiter et de Junon en Mésie Inférieure: le témoignage d'une nouvelle inscription*, în L. Zerbini (ed.), *Culti e religiosità ...* (v. *supra*, nr. 1810), p. 439–445; despre această „noutate epigrafică”, vezi CEpR, XXXIV, 2014, 1805, în SCIVA 66, 3–4, 2015.

1890. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, *Prosopographic Remarks on the Population of Troesmis (Lower Moesia)*, în A. Tomas (ed.), *Ad fines Imperii Romani* (v. *supra*, nr. 1817), p. 141–146.

ABREVIERI

- AARMSI – Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
Academica – Academica, Academia Română, București
ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
AÉ – l'Année Épigraphique, Paris
AIIA Cluj – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca
AIIA Iași – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași
AISC – Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
AnB – Analele Banatului, S.N., Arheologie – Istorie, Muzeul Național al Banatului, Timișoara
Angustia – Angustia, Arheologie – Etnografie, Sf. Gheorghe
AnȘUIași – Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza”, Iași
Anteus – Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
Antiquity – Antiquity, University of York
AnUB – Analele Universității București
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
Archeologičeskie vesti / Археологические вести – Археологические вести. Институт истории материальной культуры РАН, Санкт-Петербург
ArchÉrt – Archaeologiai Értesítő, Budapesta
ArchIug – Archaeologia Iugoslavica, Belgrad
ArchSSSR-SAI / АрхСССР-САИ – Arheologija SSSR – Svod arheologičeskikh istočnikov / Археология СССР – Свод исторически источников, Moscova / Москва
ArheologijaSofia / АрхеологияСофия – Arheologija. Organ na Archeologičeskij Institut i Muzej / Археология. Орган на Археологически институт и музей, София / Sofia
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași – București
Ars Transilvaniae – Ars Transilvaniae, Institutul de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române, Cluj-Napoca
BAI – Bibliotheca Archaeologica Iassiensis, Iași
BAM – Bibliotheca Archaeologica Moldaviae, Iași
Banatica – Banatica, Muzeul Banatului Montan, Reșița
BARIntSer – British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BÉ – Bulletin Épigraphique, Paris
BerRGK – Berichte der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archaologischen Instituts, Frankfurt am Main, Berlin
BHAUT – Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis, Timișoara
BIAB – Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare, Sofia (= Izvestija na Bălgarskija archeologiceski Institut, Sofia), devenit, din 1951, Izvestija na Archeologiceskii Institut, Sofia (vezi Izvestija Sofia / ИзвестияСофия)
BMA – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț
Boreas – Boreas. An international Journal of Quaternary Research, The Boreas Collegium
Britannia – Britannia. A Journal of Romano-British and Kindred Studies, National Museum of Wales
BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
BudReg – Budapesti Régiségei, Budapesta

- BulBOR – Buletinul Bisericii Ortodoxe Române, București
 CA – Cercetări Arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
 Carpica – Carpica, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău
 CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
 CEPR – C.C. Petolescu, *Cronica Epigrafică a României*, SCIVA, București
 CercIst – Cercetări Istorice, Iași
 Chronica Valachica – Chronica Valachica, Studii și Materiale de Istorie și Istorie a Culturii, Târgoviște
 CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863–
 Classica et Christiana – Classica et Christiana, Centrul de Studii Clasice și Creștine al Facultății de Istorie a Universității „A.I. Cuza”, Iași
 ComArchHung – Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapesta
 CN – Cercetări Numismatice, București
 CRAI – CRAI. Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris
 Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; serie nouă N.S. (nouvelle série); Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
 Dolg – Dolgozatok a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből, Szeged
 EBpB – Etudes byzantines et postbyzantines, București
 Entretiens sur l'Antiquité Classique – Entretiens sur l'Antiquité Classique, Geneva
 EphemNap – Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
 Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn – Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, Budapesta
 EurAnt – Eurasia Antiqua, Zeitschrift für Archäologie Eurasiens, Mainz am Rhein
 EurSepAnt – Eurasia Septentrionalis Antiqua, Zeitschrift für Archäologie Eurasiens, Mainz am Rhein
 Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
 GMSB / ГМСБ – Godișnik na Muzeite ot Severna Bălgaria / Годишник на музеите от Северна България, Varna / Варна
 Hyperboreus – Hyperboreus. Bibliotheca Classica Petropolitana, St. Petersburg
 IACP – M.H. Hansen, T.H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*, Oxford, 2004
 IAK / ИАК – Izvestija Arheologičeskoj Komissii / Известия археологической комиссии, Sankt-Petersburg / Санкт Петербург
 Ialomița – Ialomița. Studii și comunicări de istorie, arheologie, etnografie, Slobozia
 IDR – *Inscripțiile Daciei Romane*, București
 IDRE – Constantin C. Petolescu, *Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie I–II*, București, 1996–2000
 IGLR – Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, București, 1976
 ILD – C.C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia*, București, 2005
 ILS – H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae I–III*, Berlin, 1892–1916
 IMFAN / ИМФАН – Izvestija Moldavskogo Filiala Akademii Nauk / Известия Молдавского Филиала Академии Наук, Chișinău / Кишинев
 ISM – *Inscripțiile din Scythia Minor*, București
 Istros – Istros. Buletinul Muzeului Brăilei. Studii, comunicări, note, Brăila
 Izkustvo / Изкуство – Izkustvo / Изкуство, Sofia / София
 IzvestijaRuse / ИзвестияРусе – Izvestija na narodnija muzej Ruse / Известия на народния музей Русе
 IzvestijaSofia / ИзвестияСофия – Izvestija na Archeologičeskija Institut Sofia / Известия на Археологическия Институт София
 IzvestijaVarna / ИзвестияВарна – Izvestija na Narodnija Muzej Varna / Известия на народния музей Варна

- IzvestijaMJB / ИзвестияМЮБ – Izvestija na Muzeite ot Jugoiztočna Bălgaria / Известия на Музеите от Югоизточна България, Šumen / Шумен
- JbDAI – Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
- JbRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
- JHS – Journal of Hellenic Studies
- LIMC – *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Zürich – München
- MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
- MemAntiq – Memoria Antiquitatis, Piatra-Neamț
- MFMÉ - Stud Arch – A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Móra Ferenc Múzeum, Studia Archaeologica, Szeged
- MIA / МИА – Materialy i Issledovanija po Arheologhii Rossii / Материалы и Исследования по Археологии России, Moscova/Leningrad (Sankt-Petersburg) / Москва/Ленинград (Санкт Петербург)
- MIAR / МИАР – Materialy i Issledovanija po Arheologhii Rossii / Материалы и исследования по археологии России, Moscova / Москва
- MIF / МИФ - Mit-izkustvo-folklor / Мит-изкуство-фолклор, Sofia / София
- Mousaios – Mousaios, Muzeul Județean Buzău, Buzău
- Oltenia – Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
- Orpheus – Orpheus. Journal of Indo-European and Thracian Studies, Sofia
- PAS – Prähistorische Archäologie Südosteuropas, Berlin
- PBF – Prähistorische Bronzefunde, München – Stuttgart
- Peuce – Peuce, Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
- PIR – *Prosopographia Imperii Romani*, Berlin, Leipzig
- PME – H. Devijver, *Prosopographia militiarum equestrum quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, I–V, Leuven, 1976–1993
- Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
- Problemi na izkustvoto / Проблемы на изкуството – Проблемы на изкуството, Институт за изследване на изкуствата, Българска академия на науките, Sofia / София
- PZ – Prähistorische Zeitschrift, Leipzig – Berlin
- RE – G. Wissowa (ed.), *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, 1893–1997
- RESEE – Revue des Études Sud-Est Européennes, București
- Revista Arheologică – Revista Arheologică, Chișinău
- Revista Bistriței – Revista Bistriței, Bistrița
- RGF – Römisch-Germanische Forschungen, Berlin
- RHSEE – Revue Historique du Sud-Est Européen, București
- RI – Revista Istorică, București
- RIB – R.G. Collingwood, R.P. Wright, *The Roman Inscriptions of Britain*, Oxford, 1965
- RMD – M.M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, Londra, 1978, 1985, 1993
- RömMitt – Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Römische Abteilung, Heidelberg
- Rossijskaja Archeologija – Российская Археология, Moscova / Москва
- SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
- SAI – Studii și Articole de Istorie, București
- Sargetia – Sargetia, Acta Musei regionalis Devensis, Deva
- SBS – Studies in Byzantine Sigillography
- SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
- SCN – Studii și Cercetări Numismatice, București
- Scripta Valachica – Scripta Valachica, Târgoviște
- SEG – *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Leiden, 1923–
- SHA – *Scriptores Historiae Augustae* (ed. E. Hohl), I–II, Teubner, Leipzig, 1971

- SlovArch – Slovenská Archeológia, Nitra
 SovArch / CA – Sovetskaja Arheologija / Советская археология, Москва / Moscova
 StCl – Studii Clasice, București
 StComSatuMare – Studii și Comunicări Satu Mare
 Studia Praehistorica – Studia Praehistorica, Sofia
 SympThrac – Symposia Thracologica, București
 Talanta – TALANTA – Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society, Amsterdam
 TD – Thraco-Dacica, București
 Terra Antiqua Balcanica – Terra Antiqua Balcanica. Acta centri historiae Terra Antiqua Balcanica, Veliko Tărnovo
 Thracia – Thracia, Academia Litterarum Bulgarica, Sofia
 Thrakika / Θρακικά – Θρακικά : σύγγραμμα, περιοδικό εκδιδόμενον υπό του εν Αθήναις "Θρακικού κέντρου" και της "Εταιρίας Θρακικών Μελετών", Atena
 Tibiscum – Tibiscum. Acta Musei Carasebesiensis. Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de graniță Caransebeș
 TIR K 34 – J. Šašel (ed.), *Tabula Imperii Romani. K 34, Naissus – Dyrrachion – Scupi – Serdica – Thessalonike*, Ljubljana, 1976
 Transsylvania Nostra – Transsylvania Nostra, Fundația Transsylvania Nostra, Cluj-Napoca
 Valachica – Chronica Valachica. Studii și materiale de istorie, Muzeul județean Dâmbovița, Târgoviște
 ZPE – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

ERATĂ

Într-un articol semnat de Sorin-Cristian Ailincăi, Florian Mihail, Mihai Constantinescu, Laurent Carozza, Cristian Micu, Albane Burens, *Découverte d'un tumulus de l'âge du bronze à Rahman, sur la commune de Casimcea (dép. de Tulcea)*, apărut în SCIVA 67, 1–2, 2016, p. 29–52, dintr-o regretabilă eroare, au fost omise un paragraf și o notă infrapaginială, care ar fi trebuit să se afle la p. 30, imediat după fig. 1:

« Le tumulus se trouve à 2,6 km au sud-ouest de la localité de Rahman (commune Casimcea, dép. de Tulcea), à proximité de la route reliant les villes de Hârșova et de Tulcea (fig. 1) (Ailincăi *et alii* 2014 ; Vasiliu, Mocanu, Paraschiv 2014). Le tumulus a subi des dommages liés à l'aménagement de la route, au creusement d'un système d'irrigation et par des intenses activités agricoles. Au début de la fouille archéologique, la structure présentait une hauteur conservée de 1,5 m et un diamètre d'environ 40 m. Sur un plan méthodologique, nous avons procédé à la fouille du tumulus par tranchées, dans le but de produire des sections parallèles permettant d'appréhender l'architecture du tumulus et la position des tombes à l'intérieur de la structure. Les tranchées ont été réalisées dans deux parties distinctes du tumulus (au nord et au sud), séparées entre elles par une berme ».